

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

О.О. Бендасюк

доктор економічних наук, доцент

Інститут агроекології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: obendasiuk@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7865-494X>

Л.І. Сахарнацька

кандидат економічних наук, доцент

ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (м. Ужгород, Україна)
e-mail: liudmyla.sakharnatska@uzhnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5863-4917>

О.В. Крохтяк

кандидат економічних наук

Інститут агроекології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: lesja26051988@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5415-903>

С.Б. Тирпак

студент 4 курсу денної форми навчання,

спеціальність 051 Економіка ОП «Економіка підприємства»

економічний факультет

ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (м. Ужгород, Україна)

email: tyrpak.stanislav@student.uzhnu.edu.ua

Стаття присвячена еколого-економічним пріоритетам розвитку сільських територій. Розглянуто концептуальні основи організаційно-економічного та екологічного механізмів розвитку сільських територій. Проаналізовано головні екологічні та економічні чинники впливу на розвиток сільських територій. Окреслено цілі та шляхи реалізації концепції розвитку сільських територій, що передбачає оцінювання наявних проблем та перешкод для їх ефективного розвитку. У статті запропонований еколого-економічний механізм розвитку сільських територій на основі застосування форм та методів при взаємодії інформаційно-організаційного та правового забезпечення. Обґрунтовано теоретико-методичні засади удосконалення еколого-економічного механізму реалізації Концепції сталого розвитку сільських територій, в основі якого будуть запроваджені дієві методи та механізми, засоби, важелі та дії як еколого-економічного, так і організаційно-управлінського характеру, які впливатимуть на інтереси господарюючих суб'єктів на селі і сприятимуть не лише активізації суспільно-економічного життя на селі, а й досягненню соціального благополуччя й вирішенню нагальних екологічних проблем. Дослідження екологічної компоненти розвитку сільських територій показало необхідність її врахування у тісному взаємозв'язку з економічною та соціальною компонентами у співіснуванні з навколишнім природним середовищем. На підставі цього розроблено основні стратегічні аспекти розвитку вітчизняної екологічної політики та визначено складові напрями концептуальних положень стратегії екологічно сталого розвитку сільських територій, зважаючи на забезпечення загальної екологічної безпеки.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, соціально-економічний розвиток, економічні проблеми, Концепція сталого розвитку сільських територій, навколишнє природне середовище, екологічна політика.

ВСТУП

Безумовно, головною метою та рушійною силою проведення соціально-економічної політики на селі є, по-перше, людина з її прагненням поліпшити власний добробут та якість життя, по-друге, досягнення такого розвитку

сільських територій, який не лише сприятиме забезпеченню належного рівня економічної, продовольчої та екологічної безпеки країни, але й сприятиме підвищенню рівня життя населення в безпечному навколишньому природному середовищі.

Обґрунтування підходів забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій України сприятиме реалізації державної підтримки, запровадженню цільових державних програм і стратегій, спрямованих на розвиток сільських територій. Збалансованість розвитку сільських територій зумовлює необхідність виокремлення концептуальних еколого-економічних механізмів формування придатного для життя і життєдіяльності природного середовища.

Аналіз сучасного стану соціального та еколого-економічного розвитку сільських територій засвідчує, що прийняті урядові програми, концепції та стратегії розвитку сільських територій переважно носять декларативний, безсистемний і некомплексний характер.

Технологічне відставання сільськогосподарських підприємств та бажання виробників одержати максимальну вигоду при мінімальних затратах сприяли активізації таких негативних процесів, як ерозія, дефляція, дегуміфікація ґрунтів. Усе це справляє негативний вплив на розвиток сільських громад, погіршуючи економічну, екологічну та соціально-демографічну ситуацію, знижуючи якість життя сільського населення.

Подолання технологічного занепаду сільського господарства можливе за рахунок активізації інноваційних процесів та всебічної державної підтримки запровадження механізмів переходу на ведення органічного сільського господарства.

Для подальшого вирішення еколого-економічних питань розвитку сільських територій треба чітко визначення нагальних проблем, цілей, пріоритетів та на їх основі розробити й запровадити більш досконалі нормативно-правові норми та механізми надання державної підтримки сільськогосподарським підприємствам, які створюють і впроваджують новітні інноваційні технології у виробництві екологічно чистих товарів із застосуванням альтернативних джерел енергії.

Напрацювання теоретичних і практичних механізмів еколого-економічних засад розвитку сільських територій країни потребує обґрунтування алгоритму, систематизації методів і наукових досліджень стану сільських територій, їх природно-ресурсного і трудового потенціалу, соціально-демографічних, економічних та екологічних процесів.

Глобальні тенденції сучасного соціально-економічного розвитку вимагають розробки нових, удосконалення наявних теоретико-методологічних підходів до організації сільських територій, оцінки стану їх розвитку та виокремлення нагальних проблем.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням концептуальних засад еколого-економічного механізмів, пошуку науково-обґрунтованих напрямів розвитку сільських територій присвячені праці В.А. Барановського, О.М. Бородіної, О.М. Булавки, О.І. Гуторова, В.К. Збарського, М.Й. Маліка, І.В. Прокопа, В.В. Юрчишина. Спробу здійснити аналіз та оцінку рівня сталого соціально-економічного сільського розвитку зробили І.П. Ковальчук, Т.О. Євсюков, Т.О. Зінчук, Н.М. Куцмус, А.В. Лісовий, О.І. Павлов, О.П. Славкова, Т.О. Мороз, О.М. Потапенко, І.О. Іртицева, О.В. Коваленко, Т.В. Стройко та інші.

Необхідність досліджень обумовлена потребою розробки нових концептуальних підходів до формування еколого-економічних засад збалансованого розвитку сільських територій.

У попередніх публікаціях науковців закладене вагоме теоретико-методичне підґрунтя для дослідження проблем еколого-економічного розвитку сільських територій. Глобальна масштабність цих проблем дає можливість знаходити попередньо недосліджені аспекти та продовжувати наукові пошуки. Так, зокрема, найбільш актуальним напрямом, на наш погляд, є обґрунтування напрямів концептуальних засад еколого-економічних механізмів розвитку сільських територій.

Метою статті є визначення та пошук концептуальних засад забезпечення еколого-економічних механізмів розвитку сільських територій; формування й розроблення інструментарію реалізації напрямів збалансованого розвитку сільської місцевості; визначення стратегічних напрямів державної екологічної політики України та розробка стратегічних аспектів еколого-економічного розвитку сільських територій.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методика проведення дослідження включає такі методи аналізу та абстрактно-логічний для визначення меж концепції. Концепцію розглянуто як систему теоретичних поглядів, об'єднаних науковою ідеєю, провідний задум, котрий визначає стратегію дій уряду у здійсненні планів, програм і реформ розвитку сільських територій.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Сільські території мають у своєму розпорядженні значний природний, демографічний, економічний та культурно-історичний потенціал,

який за більш ефективного і раціонального його використання може забезпечити стійкий соціально-економічний розвиток (зайнятість, інфраструктура, освіта і медицина) та якість життя мешканців села. Водночас еколого-економічна ситуація на більшій частині сільських територій, спричинена низьким та застарілим технологічним рівнем, міграційними процесами, відсутністю належної інфраструктури, природно-ресурсним напрямом розвитку економіки, бажає кращого.

Процес формування еколого-економічного механізму реалізації стратегії збалансованого соціально-економічного розвитку сільських територій вимагає необхідності виконання наступних завдань: оптимальне використання ресурсів і доходів для довгострокового розвитку конкурентоздатної, збалансованої з екологічними обмеженнями, вискоєфективної сільської економіки на основі наявного соціально-демографічного, природно-кліматичного, інтелектуального, виробничого та ринкового потенціалів. Водночас усе це потребує: дотримання паритету у використанні та відтворенні економічних, соціальних та екологічних функцій природно-кліматичних ресурсів, передусім земельних та лісових; модернізації аграрного виробництва в такий спосіб, що дозволяє звести до мінімуму екологічні загрози.

Вироблення концепції розвитку сільських територій повинно ґрунтуватися на збалансованості життєдіяльності людства в навколишньому середовищі, економіці та соціо-гуманітарній сфері.

Концепція в загальному розумінні являє собою систему теоретичних поглядів, з'єднаних науковою ідеєю, визначаючи життєдіяльність індивіда, соціуму, стратегію дій людини у здійсненні планів, програм, реформ (концепція перебудови, концепція реформування економіки, концепція освіти в Україні тощо). Щодо державної політики, втіленої в концепції, то вона повинна бути спрямована на визначення індикаторів та показників оцінки результативності механізму фінансування й контролю його виконання, визначення довгострокових цілей та пріоритетів розвитку.

Еколого-економічна складова концепції стійкості розвитку сільських територій спрямована на те, щоб зупинити чи хоча б обмежити показники економічного зростання, пов'язаного зі збільшенням забруднення навколишнього середовища та деградацією довкілля, виснаженням природних ресурсів, дисбалансом біосфери, зміною клімату, і перетворити його в якісний ріст.

Еколого-економічний механізм розвитку сільських територій, розроблення й удоскона-

лення його концептуальних засад спрямований на пошук методологічного обґрунтування інтеграційних процесів як об'єкта, так і суб'єкта дослідження на всіх рівнях (національний, регіональний, місцевий). Так, Смушак М. В. при дослідженні методологічних основ організації системного розвитку сільських територій України визначив такі особливості сільських територій, як об'єкт дослідження, що завдає суттєвого впливу на вибір методів та дослідницьких технологій комплексного аналізу сучасного стану сільського розвитку та оцінки рівня гостроти наявних проблем сільських територій як соціально-економічна і виробничо-господарська база аграрної сфери і носить багатofункціональний характер; система, що складається із підсистем і водночас є підсистемою інших систем; функціонують та розвиваються не ізольовано, а в рамках регіональної та загальнодержавної політики. При цьому головним чинником розвитку сільських територій є здійснення процесів децентралізації управління та створення ефективних сільських громад [1].

Розвиток сільських територій зіткнувся з низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників, що зумовлюють розбалансованість та диспропорційність їхнього розвитку. Унаслідок цього виникають проблеми економічного, соціального та екологічного характеру, про що свідчать занепад сіл, зниження якості життя селян, виснаження земельних ресурсів, нестача фінансових ресурсів для розвитку сільського господарства, тому вирішення питань сільського розвитку залежить від чітко встановлених стратегічних цілей і завдань та їх затвердженого поетапного виконання, що супроводжується вибраною стратегією розвитку [2].

Проблеми розвитку сільських територій розділяють на економічні, соціально-демографічні, управлінські, екологічні та територіальні [3].

До економічних проблем можна віднести: низький рівень розвитку малого та середнього бізнесу; недосконалість реалізації ринкових відносин; низький рівень диверсифікації сільсько-господарського виробництва; низький рівень конкурентоспроможності продукції сільського господарства на внутрішньому ринку; застарілу інженерно-комунальну інфраструктуру; низький рівень інноваційності; низький рівень інвестиційної привабливості.

Серед соціально-демографічних проблем виокремлюють: проблеми відтворення населення; трудову міграцію в більш привабливі регіони; статеву-вікову диспропорцію структури населення; низький рівень зайнятості та доходів сільського соціуму; важкі умови праці, низький рівень механізації та автоматизації виробничої сфери; занедбаність соціальної інфраструктури

та невідповідність соціального забезпечення потребам сільського населення.

Екологічні проблеми включають: деградацію земель; забруднення повітря; проблеми, пов'язані зі збиранням та утилізацією твердих побутових відходів; забруднення водойм; вирубування лісів.

До кола управлінських перешкод варто віднести недосконалість управлінської системи та неефективне використання ресурсів. Територіальними перешкодами вважають непрестижність сільської місцевості та відсутність засобів мотивування молоді до проживання в ній.

Становлення наукових поглядів на соціально-економічний розвиток села пройшло шлях від науково-методичного обґрунтування та розроблення напрямів подолання соціальних, організаційно-економічних диспропорцій за часів ведення колективного сільського господарства до орієнтації на комплексний розвиток сільських територій за умови домінування аграрного виробництва (агроцентризм). На відміну від агроцентризму, концепція сільського розвитку, чи людиноцентризму, в основу поклала спільну взаємодію економічних, соціальних та екологічних чинників з орієнтацією на пріоритет людського капіталу і на цій основі підвищення життєвого рівня селян, побудована на засадах збалансованості та взаємній гармонії «соціальна сфера ↔ екологія ↔ економіка».

Доцільним вбачається зосередитися на створенні нових концептуальних основ, необхідних для розроблення інструментів організаційно-економічного механізму реалізації стратегії розвитку сільських територій. Економічний механізм являє собою систему: 1) економічних методів — це система планування і програмування; бюджетну, фіскальну, грошово-кредитну, амортизаційну та цінову політику; систему інвестиційного та інноваційного забезпечення розвитку сільських територій; 2) організаційно-управлінських методів — державна політика розвитку та підтримки сільських територій; втілення організаційної системи стратегічного управління розвитком сільських територій (права, відповідальність, підпорядкованість) в умовах децентралізації; нормативно-правове забезпечення реалізації стратегії, інструментів механізмів впливу на соціо-гуманітарний та еколого-економічний розвиток сільських територій, що дозволяє визначити методи реалізації стратегії вирішення проблем розвитку сільських територій.

Ефективно працюючий організаційно-економічний механізм передбачає погодження та узгодження дій як на вертикальному рівні управління природокористуванням та охороною навколишнього середовища, так і на рівні аграр-

ного підприємства. Інструменти системи організаційно-економічного механізму, передусім економічні та еколого-економічні, тісно пов'язані з адміністративно-правовими.

Для реалізації моделі екологічно-сталого розвитку сільських територій сформовано організаційно-економічний механізм та визначено відповідні інструменти, які забезпечують організаційно-управлінську та економічну складові частини з екологічним спрямуванням. Перша група — група інструментів прямої дії на об'єкт природокористування (організаційні інструменти, що поділяються на адміністративно-правові й законодавчі); друга група — це економічні інструменти екологічної спрямованості, які мають побічну дію (стимулюючі, інструменти відповідальності та інструменти підтримки).

У Законі України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України» визначено пріоритетність соціально-економічного розвитку села, що впливає з винятковою значущістю та незамінністю виробленої продукції сільського господарства у життєдіяльності людини і суспільства, з потреби відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури. Забезпечення високого рівня соціально-економічного розвитку села є основною умовою продовольчого та сировинного забезпечення республіки, її економічної незалежності [4].

Розвиток сільських територій повинне відбуватися в напрямі пошуку механізмів узгодженості дій екологічних, соціальних та економічних законів на різних етапах розвитку суспільства. Не слід забувати, що розвиток сільських територій — це соціальний процес, спрямований на економічний розвиток територій із забезпеченням екологічної та продовольчої безпеки, а також ефективного відтворення природних ресурсів.

Концептуальні засади еколого-економічного механізму розвитку сільських територій повинні включати розробку основних документів: цільових державних програм розбудови соціальної інфраструктури та поселенської мережі, комплексних програм соціально-економічного розвитку сільських громад та сільських рад, регіональних комплексних програм соціально-економічного розвитку сільських територій району, області та річних планів і відповідних бюджетів соціального розвитку сільських громад, сільських територій району, області [5].

Аналіз законодавчих та нормативно-правових документів дозволяє визначити основи забезпечення ефективного управління розвитком сільських територій: створення сприятливих соціально-економічних, екологічних та фінан-

сових умов; підвищення зайнятості, рівня і якості життя сільського населення, покращення демографічної ситуації, а також наближення села до міських стандартів життя; ефективне використання природних ресурсів і збереження природного навколишнього середовища.

Тож удосконалення еколого-економічних механізмів подальшого розвитку сільських територій повинні ґрунтуватися на забезпеченні гармонії з природним середовищем, яка можлива за умови мінімізації негативного антропогенного впливу та посилення відповідальності людини за свої дії.

До основних джерел антропогенного забруднення атмосферного повітря треба віднести теплове та енергетичне устаткування, сільське господарство та виробництво, всі види транспорту. Не слід забувати і про те, що інтенсивне сільськогосподарське використання земельних ресурсів призвело до зниження родючості ґрунтів через їх переущільнення, втрати грудкувато-зернистої структури, водонепроникності та аерозійної, підтоплення.

Вирішенню проблем екологізації сприятиме розроблення низки заходів, а саме: по-перше, проаналізувати індикатори соціально-економічного розвитку території сільської ради чи ОТГ; по-друге, дати характеристику природно-кліматичних умов території; по-третє, оцінити існуючі екологічні проблеми; по-четверте, розробити концепцію вирішення виявлених проблем довкілля; по-п'яте, обґрунтувати організаційні, технічні та фінансові аспекти вирішення екологічних проблем території ОТГ чи сільської ради задля підвищення екологічних стандартів життя місцевої територіальної громади; по-шосте, визначити соціо-еколого-економічний ефект від запропонованих заходів.

Розробляючи механізми подолання проблем в екологічній сфері, необхідно орієнтуватися на вимоги Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, згідно з якою співпраця в екологічній сфері регулюється 29 спеціальними директивами та регламентами. Адаптація до вимог спільної екологічної політики Європейського Союзу передбачає протягом нетривалого перехідного періоду повний перехід до реалізації екологічної політики, яка означає узгодження відповідності законодавства України вимогам законодавства ЄС, створення адміністративно-правового контролю за його неухильним дотриманням та орієнтування на нові, перспективні еколого-економічні механізми.

Метою регулювання розвитку сільських територій у країнах ЄС є забезпечення збалансованості механізмів державного впливу та регулювання з ринковими механізмами, що має за мету сприяти підвищенню якості та рівню

життя сільського населення, ефективною зайнятості та покращенню демографічної ситуації. Так, у країнах ЄС запроваджена спеціальна міждержавна політика підтримки сільського розвитку, необхідність якої зумовлена нижчим рівнем доходів мешканців сільських територій, нерівним доступом до сучасних соціальних благ мешканцям сіл та міст, більшими витратами на життєзабезпечення, загостренням конкуренції в аграрному секторі тощо.

Вивчивши політику, досвід і механізми розвитку сільських територій європейських країн, можна зробити такі висновки: посилення процесу децентралізації; диверсифікація сільськогосподарського виробництва; реструктуризація сільського господарства, удосконалення земельних відносин, покращення сільськогосподарської кон'юнктури, передача землі й майна в руки ефективних власників та користувачів; стабілізація та розвиток соціальної сфери на селі (соціальний захист пенсіонерів, інвалідів та дітей, підвищення зайнятості та створення додаткових джерел доходу, підтримка соціальної та інженерної інфраструктури на селі, здійснення програм зі зменшення відтоку найбільш активних прошарків сільського населення); інституційні перетворення.

Аналіз досвіду реалізованих проєктів сталого розвитку сільських територій у розвинутих європейських країнах дає змогу виділити в них такі основні акценти [6], як комплексність, відкритість та широка участь населення.

Вирішенню екологічних, соціально-економічних проблем розвитку сільських територій сприятиме створення, матеріально-технічне та фінансове забезпечення функціонування інформаційно-аналітичної системи моніторингу соціо-економічних показників стану сільської місцевості з її подальшим інтегруванням у науково-дослідницькі технології [7].

Отже, розроблення концептуальних засад еколого-економічного механізму розвитку сільських територій повинні містити такі напрями:

- об'єктивна оцінка стану, виявлення чинників, що їх гальмують і тенденцій розвитку ресурсно-трудового потенціалу та їх взаємовідносин;
- постановка стратегічних цілей і завдань у рамках інтерактивного планування з урахуванням коригувань, спрямованих на підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу і створення диверсифікованого ринку праці;
- прогноз найважливіших показників соціально-економічного розвитку території на основі узгодження очікуваних показників якості та рівня життя сільського населення.

На національному та регіональному рівнях ЄС паралельно існує кілька концепцій (підходів), з яких можна чітко виокремити три концепції розвитку сільських територій:

- 1) концепція, яка ідентифікує сільський розвиток із загальною модернізацією сільського господарства та агропродовольчого комплексу; ця концепція бере за основу розвиток сектора (галузева модель); у рамках цієї моделі не враховуються особливості місцевого розвитку, сільського розвитку, а ще меншою мірою відмінності між окремими сільськими територіями;
- 2) концепція, яка пов'язує сільський розвиток винятково зі зменшенням відмінностей між найбільш відсталими сільськими районами та рештою секторів економіки (концепція зближення, перерозподільча модель); у цій моделі акцентується увага на потребах розвитку найбільш відсталих районів, які вирішуються через розроблення цільової політики щодо цих районів; це передбачає розвиток насамперед традиційних галузей (агротуризм, сільський туризм, переробка сільськогосподарської продукції в самих господарствах тощо);
- 3) концепція, яка ідентифікує сільський розвиток із розвитком сільських районів загалом шляхом використання всіх ресурсів, які перебувають на їх території (людських, фізичних, природних, ландшафтних тощо), та інтеграції між усіма компонентами й галузями на місцевому рівні; ця концепція використовує можливості території в найбільш широкому її розумінні (територіальна модель) [8].

До складових екологічної оцінки щодо аналізу та оцінювання природо-ресурсного потенціалу розвитку сільських територій належать: земельні ресурси; водні ресурси; лісорослинні, рибні та мисливські ресурси; мінерально-сировинні ресурси; природоохоронні ресурси; рекреаційні ресурси. Ковальчук І. П. та Євсюков Т. О. зазначають, що для оцінювання запасів вищевказаних ресурсів і можливостей їхнього господарського використання доцільно застосовувати три основні підходи, а саме: економічний, географічний та екологічний [9].

Поглиблення екологічних та природоохоронних проблем зумовлює проведення аналізу оцінки екологічної ефективності господарювання, оскільки від стану й методів використання природних факторів залежать не тільки продуктивність сільськогосподарського виробництва, але й охорона природи, що є первинним джерелом усіх виробничих процесів. Вважаємо, що результати такої оцінки слід здійснювати згідно з міжнародними стандартами в галузі

управління навколишнім середовищем, зокрема стандартом ISO14000.

Економічна складова оцінки передбачає аналіз матеріально-технічного та фінансового забезпечення сфери аграрного виробництва. При цьому слід зосередити основну увагу на зборі, систематизації, формуванні баз даних про наявність і стан виробничо-ресурсного та трудового потенціалу, характер та інтенсивність його використання.

Екологічна складова розвитку сільських територій може бути забезпечена за умови: розвитку органічного типу господарювання та виробництва екологічно чистої продукції; застосування ґрунтозахисних технологій обробітку ґрунту; врегулювання питань належного використання та охорони природних ресурсів сільських територій (земельних, лісових, водних тощо), їх збереження та примноження; забезпечення охорони довкілля та збереження родючості ґрунту на основі оптимізації структури посівних площ та впровадження науково обґрунтованих сівозмін; забезпечення збалансованого співвідношення різних видів земельних угідь; внесення органічних добрив; розробки та впровадження системи управління побутовими відходами й облаштування сміттєзвалищ в окремих сільських громадах.

Задля забезпечення економічного розвитку доцільним вбачається втілення наступних заходів: активізація інноваційно-інвестиційної діяльності господарюючих суб'єктів та розвиток інноваційної інфраструктури; розвиток обслуговуючої кооперації для підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції; розвиток альтернативних видів діяльності і виробництва нетрадиційних видів продукції з метою диверсифікації аграрного підприємництва; активна участь у заходах, які пропонують районні, обласні, європейські та інші програми підтримки сільського розвитку; пошук партнерів та написання грантових проектів (фандрейзинг).

Для розробки ефективного економічного механізму реалізації стратегії сталого соціально-економічного розвитку сільських територій доцільним є застосування ще одного інструменту стратегічного управління — SWOT-аналізу (S — Strengths, W — Weaknesses, O — Opportunities, T — Threats, відповідно, сильні сторони, слабкі сторони, можливості та загрози).

SWOT-аналіз є однією з найчастіше застосовуваних моделей стратегічного аналізу, який дає змогу охопити максимально широке коло чинників та аналітичних показників, що характеризують досліджувану проблему. Ґрунтуючись на всебічному аналізі сучасного стану,

дозволяє сформувати стратегічні орієнтири та оперативні цілі розвитку об'єкта дослідження на перспективу за допомогою ідентифікування переваг чи можливих перешкод сільського розвитку.

Потенційні загрози для сталого соціально-економічного розвитку сільських територій пов'язані із: погіршенням політичної та економічної ситуації в державі та, відповідно, в регіоні; відсутністю відповідної інфраструктури аграрного ринку, зокрема недостатньою кількістю сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; відтоком працездатного населення із сільських територій і зростанням зайнятості осіб пенсійного віку; високим рівнем процентних ставок за банківськими кредитами для оновлення матеріально-технічної бази та розширення виробництва; скороченням державних виплат із підтримки розвитку окремих галузей тощо.

Крім того, низка загроз для розвитку сільських територій пов'язана із наслідками адміністративної децентралізації, що передбачає передачу влади на місця, а саме: планування, формування та розподіл бюджету; розвиток освіти й медицини; обслуговування транспорту й доріг; створення нових об'єктів виробничої, ринкової та соціальної інфраструктури; що часто стає «головним боєм» об'єднаних сільських територіальних громад, які часто не мають досвіду у вирішенні таких проблем.

Незважаючи на систему розроблених державних концепцій, програм та заходів щодо розвитку аграрного сектору економіки, сучасний соціо-еколого-економічний стан сільських територій характеризується низкою проблем, які вимагають нагального вирішення.

Нинішній рівень соціальної інфраструктури села створює реальні передумови для погіршення демографічної ситуації; низький рівень якості життя сільського населення та їх матеріальне забезпечення спричиняють зростання безробіття й міграційні процеси; недосконале трудове законодавство зумовлює посилення соціальної диференціації і зниження трудової активності тощо.

Глибокі зміни в аграрній сфері економіки призвели до погіршення екологічної ситуації, яка характеризується нераціональним використанням енергії та природно-сировинних ресурсів; деградацією земельного, водного й лісового фонду; недотриманням науково обґрунтованих систем землеробства; поширенням ерозійних процесів; знищенням біорізноманіття; неоптимальністю структури сільськогосподарських ландшафтів та ін.

Сталість розвитку сільських територій формується під дією негативних чинників

економічного характеру, основними з яких є: монофункціональність аграрного сектору; обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів; низька державна підтримка інноваційно-інвестиційних процесів; недостатня співпраця з міжнародними фінансовими інституціями; неефективне функціонування особистих селянських та сімейних фермерських господарств; відсутність мотивації до диверсифікації та розвитку аграрного підприємництва на селі; недостатній розвиток інфраструктури аграрного ринку тощо.

До основних цілей, що сприятимуть сталому розвитку сільських територій, можна віднести: поліпшення житлових умов сільського населення; інфраструктурний розвиток досліджуваних територій, благоустрій та житлове облаштування; стимулювання зростання зайнятості населення; забезпечення достатнього рівня інвестицій у людський капітал; формування мережі центрів інформаційної, консультаційної, навчальної, сервісної підтримки; підвищення рівня доходів і зайнятості; орієнтація на сталий розвиток; технологічне переоснащення галузей аграрного виробництва, застосування ресурсозберігаючих та екологічно-сприятливих технологій і техніки; державна, регіональна підтримка середніх і малих господарюючих суб'єктів.

Процес формування та реалізації стратегії сталого розвитку сільських територій, на нашу думку, полягає у визначенні кінцевої стратегічної мети розвитку досліджуваної території як певної інтегрованої системи. Інтегрованою вона є за рахунок того, що складається із сукупності складових соціально-демографічного, екологічного, організаційно-виробничого, культурно-виховного, інституціонального характеру.

Вищезазначене вимагає системного підходу щодо розробки дієвого організаційно-економічного механізму реалізації стратегії сталого розвитку сільських територій, у якому буде врахована регіональна специфіка та цільові орієнтири сільського розвитку.

На основі здійсненої оцінки та аналізу сучасного стану, рівня та динаміки сталого сільського розвитку стратегічною метою розвитку сільських територій визначено істотне підвищення рівня життя його населення на основі раціонального використання виробничо-ресурсного потенціалу, поліпшення еколого-економічної ситуації, зростання духовного та культурного рівня сільських жителів, забезпечення добробуту нинішніх та запасу міцності для прийдешніх поколінь із дотриманням рівноважності, збалансованості, гармонійності, стабільності, конкурентоспроможності та продовольчої безпеки країни.

Основою економічної складової сталого розвитку сільських територій є раціональне використання наявного природно-ресурсного та людського потенціалів задля гарантування продовольчої безпеки держави. Досліджуючи складові та пріоритети сталого розвитку аграрного сектору економіки, слід сказати, що задоволення економічної складової за рахунок високої рентабельності та прибутковості суб'єктів аграрного виробництва сприятиме розвитку економіки держави загалом, адже аграрна сфера є частиною загальної економічної системи країни та пов'язана з іншими секторами економіки складними багатосторонніми зв'язками.

Цільовими орієнтирами політики сталого сільського розвитку задля забезпечення екологічної безпеки й покращення навколишнього середовища визначено:

- організацію державної системи екологічного моніторингу з обов'язковим здійсненням моніторингу земель із визначенням рівнів та джерел забруднення;
- забезпечення охорони довкілля і підвищення родючості ґрунтів на основі впровадження новітніх наукових досягнень у галузі ґрунтознавства й землеробства, агроекології, енерго-і ресурсозберігаючих технологій, органічного виробництва;
- належну охорону, збереження та примноження лісового фонду на основі недопущення несанкціонованих вирубок лісу й вивезення лісосировини, передача лісового фонду на баланси сільських територіальних громад та контроль за його використанням;
- покращення водозабезпечення сільського населення, збереження водних систем як важливої та незамінної складової природного середовища, пріоритетність екологічних важелів при регулюванні процесів водокористування й охорони водного фонду;
- збереження генетичного фонду рослинного та тваринного світу, мінеральних ресурсів;
- встановлення державного контролю за обсягами видобутку бурштину;
- розвиток рекреаційної сфери, зеленого туризму, сільської гостинності;
- розв'язання проблем знешкодження та використання побутових і виробничих відходів, розробка і впровадження системи управління побутовими відходами й озеленення сільських територій;
- захист атмосферного повітря та контроль за його якістю та ін.

Державна політика сталого розвитку сільських територій включає систему правових, фінансово-економічних і організаційних заходів, які визначають діяльність державних

та місцевих органів влади, спрямованих на підвищення ефективності ведення сільського господарства, рівня та якості життя сільського населення, раціональне використання і відтворення природно-ресурсного потенціалу.

Державна політика будується за принципами: 1) розвиток сільської території як єдиного територіального комплексу, виконуючого виробничо-економічну, соціально-демографічну, культурну, природоохоронну та рекреаційну функцію; 2) забезпечення конституційних прав сільських громадян на працю, освіту, медичну допомогу та інші соціальні послуги; 3) гарантування державної підтримки.

Досягнення цілей державної політики в галузі розвитку сільських територій здійснюється виконанням таких завдань: стимулювання демографічного зростання і створення умов для переселення в сільську місцевість; диверсифікація сільської економіки й розширення джерел формування доходів сільського населення; покращення житлових умов, створення сучасної соціальної, інженерної і транспортної інфраструктури.

До механізмів реалізації політики стійкого розвитку сільських територій належать: правове, організаційне, фінансове, наукове й кадрове забезпечення, інформаційне забезпечення та моніторинг.

ВИСНОВКИ

Таким чином, стратегія екологічно сталого розвитку сільських територій вимагає розробки такої концепції, яка поєднувала б у собі різні організаційно-економічні підходи, що включають методичні й методологічні аспекти вирішення проблеми сталості розвитку села як соціально-економічної системи, що забезпечує стабільне зростання якості життя населення.

Концептуальні засади удосконалення еколого-економічних засад розвитку сільських територій потребують більш детального дослідження, оскільки включають реалізацію потенціалу розвитку, що істотно відрізняється як на державному, так і на регіональному рівнях. Це потребує, з одного боку, здійснення аналізу та співставлення стану інфраструктурного розвитку сільських територій за регіонами України, виявлення причин їх депресивного стану та інвестиційно-інноваційного клімату, з іншого — розроблення державної стратегії збалансованого розвитку сільської місцевості на основі удосконалення методів та інструментів економічного механізму, що сприятиме забезпеченню рівноваги між екологічними, соціально-економічними та природоохоронними складовими життя сільського населення в частині покращення якості життя та добробуту сільських мешканців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Смушак М.В. Науково-методологічні основи організації системного розвитку сільських територій України. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2005. Вип. 209. Т. 1. С. 247–254.
2. Фаріон Л.В. Алгоритм формування стратегії сталого розвитку сільських територій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. Вип. 15. Ч. 3. С. 63–66.
3. Пищик Ю. Методичні підходи до визначення репресивності сільських територій. URL: <http://journals.pubip.edu.ua/index.php/Economica/article/viewFile/4916/4843> (дата звернення: 10.05.2022).
4. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України: Закон України від 17.10.1990 р. № 400-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/400-12> (дата звернення: 12.05.2022).
5. Іртищева І.О., Потапенко О.М. Концептуальні засади сталого розвитку сільських територій. *Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях*: матеріали Третньої Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Бахчисарай, 15–16 вересня 2011 р.). Сімферополь: ПП «Підприємство Фенікс» 2011. С. 111–113.
6. Руснак А.В. Функції, завдання, чинники функціонування та сталого розвитку сільських територій. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2012. Вип. 1. Т. 2. С. 244–248.
7. Тимошенко, М.М. Методичні засади оцінки сталого розвитку сільських територій: алгоритм, структурна схема та інструментарій дослідження». *Глобальні та національні проблеми економіки*. Вип. 21. 2018. С. 214–220.
8. Колесников В. Світовий досвід розвитку сільських територій. *Ефективна економіка*. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2956> (дата звернення: 12.05.2022).
9. Ковальчук І.П., Євсюков Т.О. Дослідження сучасного стану сільських територій: підходи, алгоритми, методи. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*. зб. наук. пр. відп. ред. Ф.В.Зузук. Луцьк: Волинь. Нац. Ун-т ім. Лесі Українки. 2009. С. 84–97.

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF IMPROVING THE ECOLOGICAL AND ECONOMIC MECHANISM OF RURAL TERRITORY DEVELOPMENT

Bendasiuk O.

Doctor of Economics, Associate Professor
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: obendasiuk@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-7865-494X>

Sakharnatska L.

Candidate of Economics Science, Associate Professor
Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)
e-mail: ostapchik81@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5863-4917>

Krokhtiak O.

PhD in Economics
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: lesja26051988@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5415-903>

Tyrpak S.

4th year full-time student
Specialty 051 Economics, EP «Economics of Enterprise», Faculty of Economics
State University «Uzhhorod National University» (Uzhhorod, Ukraine)
email: tyrpak.stanislav@student.uzhnu.edu.ua

The article is devoted to ecological and economic priorities of rural development. The conceptual bases of organizational-economic and ecological mechanisms of rural development are considered. The main ecological and economic factors influencing the development of rural areas are analyzed. The goals and ways to implement the concept of rural development are outlined, which involves assessing the existing problems and obstacles to their effective development. The article proposes an ecological and economic mechanism for the development of rural areas based on the use of forms and methods in the interaction of information, organizational and legal support. Theoretical and methodological principles of improving the ecological and economic mechanism of implementation of the Concept of sustainable development of rural areas are substantiated, on the basis of which effective methods and mechanisms, means, levers and actions of both ecological-economic and organizational-managerial nature will be introduced, which will influence the interests of economic entities in rural areas and promote not only social and economic life in rural areas, but also achieving social well-being and solving urgent environmental problems. The study of the ecological component of rural development has shown the need to take it into account in close connection with the economic and social components of its development in coexistence with the natural environment. Based on this, the main strategic aspects of the development of domestic environmental policy are developed and the components of the conceptual provisions of the strategy of environmen-

tally sustainable development of rural areas are determined, based on ensuring overall environmental safety.

Keywords: agricultural enterprises, socio-economic development, economic problems, the concept of sustainable development of rural areas, the environment, environmental policy.

REFERENCES

1. Smushak, M.V. (2005). Naukovo-metodolohichni osnovy orhanizatsii systemnoho rozvytku silskykh terytorii Ukrainy [Scientific and methodological bases of the organization of system development of rural territories of Ukraine]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky — Economics: problems of theory and practice*, 209, Vol. 1, 247–254 [in Ukrainian].
2. Farion, L.V. (2015). Alhorytm formuvannia stratehii staloho rozvytku silskykh terytorii [Algorithm for forming a strategy for sustainable development of rural areas]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky — Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences*, 15, part 3, 63–66 [in Ukrainian].
3. Pyschchuk, Yu. Metodychni pidkhody do vyznachennia represyvnosti silskykh terytorii [Methodical approaches to determining the repression of rural areas] URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/viewFile/4916/4843>. [in Ukrainian].
4. Pro priorytetnist sotsialnoho rozvytku sela ta ahropromyslovoho kompleksu v narodnomu hospodarstvi Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 17.10.1990 r. № 400-KhII. [On the priority of social development of the village and agro-industrial complex in the national economy of Ukraine: Law of Ukraine of 17.10.1990]. № 400-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/400-12> [in Ukrainian].
5. Irtysheva, I.O., Potapenko, O.M. (2011). Kontseptualni zasady staloho rozvytku silskykh terytorii [Conceptual principles of sustainable development of rural areas]. Sustainable development and ecological safety of society in economic transformations: *Tretia Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia* (15–16 veresnia 2011 r.). m. Bakhchysarai, Simferopol: PP «Pidpriemstvo Fieniks» [in Ukrainian].
6. Rusnak, A.V. (2012). Funktsii, zavdannia, chynnyky funktsionuvannia ta staloho rozvytku silskykh terytorii [Functions, tasks, factors of functioning and sustainable development of rural areas]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii — Scientific works of Poltava State Agrarian Academy*, 1, Vol. 2, 244–248 [in Ukrainian].
7. Tymoshenko, M.M. (2018). Metodychni zasady otsinky staloho rozvytku silskykh terytorii: alhorytm, strukturna skhema ta instrumentarii doslidzhennia [Methodical principles of assessment of sustainable development of rural areas: algorithm, block diagram and research tools]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky — Global and national economic problems*, 21, 214–220 [in Ukrainian].
8. Kolesnykov, V. (2014). Svitovi dosvid rozvytku silskykh terytorii [World experience of rural development]. *Efektivna ekonomika — Efficient economy*, 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2956> [in Ukrainian].
9. Zuzuk, F.V., Kovalchuk, I.P., Yevsiukov, T.O. (2009). *Doslidzhennia suchasnoho stanu silskykh terytorii: pidkhody, alhorytmy, metody* [Research of the current state of rural areas: approaches, algorithms, methods]. Lutsk: Volyn. Nats. Un-t im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бендасюк Олег Олександрович, доктор економічних наук, доцент, Інститут агроєкології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, Україна, 03143; e-mail: obendasiuk@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7865-494X>)

Сахарнацька Людмила Іванівна, кандидат економічних наук, доцент, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (пл. Народна, 3, м. Ужгород, 88000, Україна; e-mail: ostarchik81@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5863-4917>)

Крохтяк Олександра Василівна, кандидат економічних наук, Інститут агроєкології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, Україна, 03143; e-mail: lesja26051988@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5415-9031>)

Тирпак Станіслав Богданович, студент 4 курсу, денна форма навчання, спеціальність 051 Економіка, ОП «Економіка підприємства», економічний факультет, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (пл. Народна, 3, м. Ужгород, 88000, Україна; email: tyrpak.stanislaw@student.uzhnu.edu.ua)